

ตามหลักเดิมของคนไทยนั้น เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคตลง ที่ประชุมที่กล่าวมาแล้วนั้นเลือกพระมหากษัตริย์ใหม่ แต่พระองค์ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินไปก่อน จนกว่าจะได้ทรงรับราชาภิเษก ในระหว่างที่ยังไม่ได้รับนั้นเครื่องยศบางอย่างก็ต้องลด เช่น พระเศวตฉัตรมีเพียง ๗ โฉก ๙ ชั้น คำสั่งของพระองค์ไม่เป็นโอกาส ฯลฯ เหตุฉะนั้นจึงมักต้องรีบทำพิธีนี้เสีย สิ่งเหล่านี้ในสมัยปัจจุบันนี้มิได้ถือเคร่งครัด

พิจารณาดูในประวัติศาสตร์ ปรากฏความในศิลาจารึกวัดชุมของพญาภิไทยแห่งสุโขทัยว่าพ่อขุนผาเมืองอภิเษกพ่อขุนบางกลางท่าวให้เป็นผู้ครองสุโขทัย ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงจะได้ธรรมเนียมอภิเษกมาจากเขมรหรือมอญเพราะทางเขมรโบราณถือลัทธิพราหมณ์ ย่อมมีการอภิเษกไม่ต้องสงฆ์พยายที่มีอยู่ว่า น้ำที่พุ่งออกมาจากเขาลิงครพรตข้างบนวัดกุไต้ครจัมปาศักดิ์นั้น ไซ้เป็นน้ำอภิเษกตามความในศิลาจารึก (พ.ศ. ๑๑๓๒)

พระราชพงศาวดารไทยไม่บรรยายการทำพิธีบรมราชาภิเษกว่ามีลักษณะอย่างไรบ้าง จนกระทั่งถึงคราวที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศรับราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๒๗๕ ซึ่งทำเป็นพิธีลัดเพราะแย่งชิงราชสมบัติกับพระราชนัดดาอยู่ พระเจ้ากรุงธนบุรีจะได้ทรงทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกหรือไม่ท่านผู้ไม่รู้รับรอง แต่สมเด็จพระยาดำรงฯ ได้ทรงพบหนังสือทางบักขี้ได้อ่างพระบรมราชโองการของท่าน จึงทรงสันนิษฐานว่า ถ้ามิได้รับราชาภิเษกก็คงไม่ใช่พระบรมราชโองการที่เราทราบแน่นอนนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เมื่อขึ้นเสวยราชสมบัตินั้นได้ทรงทำพิธีอย่างลัดครั้งหนึ่งก่อนแล้ว ก็คิดงานพระราชสงครามกับพม่า จนหมดห่วงเรื่องนี้แล้วจึงทรงตั้งกรมการขึ้นคณะหนึ่ง มีเจ้าพระยาเพชรพิชัยซึ่งเป็นข้าราชการครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นประธานให้สอบสวนแบบแผนโดยถ้อยถวน พอการสร้างพระนครทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเสร็จจึงได้ทรงทำบรมราชาภิเษกโดยพิสดารอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ เข้าใจกันว่าพิธีพราหมณ์ที่ไม่เกี่ยวกับส่วนภาษาบาลีซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่สี่นั้น คงจะสำเร็จรูปขึ้นในงานคราวนี้โดยได้ออกเฝ้ามาพิธีพราหมณ์ที่ว่านั้นหมายถึงพิธีที่เรียกว่า เปิดประตูโลกาส เป็นการอันเชิญพระอิศวร ให้เสด็จลงมาจากเขาโลกาส เป็นภาษาที่ไม่มีผู้ใคร่รู้ชัดเจนมานานแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้โปรดให้พราหมณ์อารย ซึ่งรับปริญญาภาษาโบราณแต่อินเดียตรวจสอบดู พราหมณ์เห็นว่าเป็นภาษาชนิดที่ไซ้ในสมัยคัมภีร์ต้นตระกูล เข้าใจว่าคัมภีร์ที่ชื่อโตตติรีย อารณยก พราหมณ์ แต่เมื่อพราหมณ์อารยถึงแก่กรรมลง ทางราชการ ได้พราหมณ์ศาสตร์เข้ามาแทนที่หอสมุดสำหรับพระนคร ท่านผู้เห็นแย้งว่าเป็นภาษาทมิฬโบราณ

ลักษณะของพิธีบรมราชาภิเษกเวลานี้ เรามักเข้าใจตามธรรมเนียมฝรั่งไปเสียว่าสำคัญอยู่ที่สวมพระมหาพิชัยมงกุฎ แต่ข้าพเจ้าคิดว่า แต่เดิมเห็นจะสำคัญอยู่ที่การทรงรับน้ำอภิเษกเพราะชื่อพิธีบ่งอยู่เช่นนั้นแล้ว

การบรมราชาภิเษกพิสดารในรัชกาลที่หนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ ได้เป็นแบบแผนต่อมาโดยเปลี่ยนรายการบางอย่างที่แปลกไปจากนั้นมากที่สุดก็คือ พระราชนิพนธ์เพิ่มเติมในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งพราหมณ์และราชบัณฑิตกราบบังคมทูลเป็นภาษาบาลี แล้วแปลเป็นภาษาไทย และพระเจ้าอยู่หัวทรงตอบทั้งสองภาษานั้น ในระยะแสดงปาฐกถานี้ ข้าพเจ้าไม่มีเวลาที่จะลำดับการเปลี่ยนแปลง จึงขอลัดไปเล่าถึงงานบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๗ เป็นแบบอย่าง โดยชี้แจงบางระยะว่าอะไรใหม่อะไรเก่าตลอดไป

ก่อนเริ่มพระราชพิธีที่กรุงเทพฯ ได้มีการเสกน้ำทรงที่ปูชนียสถานสำคัญ หรือที่ตั้งมณฑลทั้ง ๑๗ มณฑล เพิ่มวัดมหาธาตุสวรรคโลกชื่อซึ่งอยู่ในมณฑลพิษณุโลกอีกแห่งหนึ่ง รวมเป็น ๑๘ แห่ง ส่วนที่กรุงเทพฯ ก็มีพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏดวงพระชาติ และพระราชสัตยาการแผ่นดิน

ครั้นถึงกำหนดก็มีพิธีตั้งน้ำวงด้วยวันหนึ่ง กับสวดมนต์เลี้ยงพระอีก ๓ วัน ซึ่งไม่สู้จะมีลักษณะแปลกไปจากสวดมนต์เลี้ยงพระตามธรรมดามากนัก

แต่มีการประกาศเทวดา (เชิญมาช่วยอำนวยพร) ทั้งสามวัน ครึ่งถึงวันที่ ๔ เวลาเช้า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสละพระมูรธาภิเษกสนาม และทรงเครื่องต้นออกสู่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ประทับเหนือพระราชอาสน์แปดเหลี่ยมซึ่งเรียกว่า พระที่นั่งอัฐทิศภายใต้พระเศวตฉัตรเจ็ดชั้น ราชบัณฑิตและพราหมณ์นั่งประจำทั้ง แปดทิศ ผลัดเปลี่ยนกันคราวละทิศกล่าวคำอัญเชิญให้ทรงปกปักรักษาที่ศนั้น ๆ แล้วถวายน้ำอภิเษกและถวายพระพรชัย เมื่อเวียนไปจนครบแปดทิศแล้ว กลับมาประทับทิศตะวันออก หัวหน้าราชบัณฑิต ซึ่งนั่งประจำทิศตะวันออก กราบบังคมทูลร่ายยอดอีกทีหนึ่ง จึงเสด็จไปสู่พระราชอาสน์อีกด้านหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า พระที่นั่งภัทรบิฐ ซึ่งพระมหาราชครู (ในรัชกาลที่ ๗ เป็นเพียงพระราชครูความเทพมุนี ว่าที่พระมหาราชครู) ร่ายเวทสรรเสริญไกรลาส จนเสร็จพิธีพราหมณ์แล้ว กราบบังคมทูลเป็นภาษาทมิฬก่อนแล้วแปลเป็นไทยว่า

“ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ขอได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชวโรกาสแก่ข้าพระพุทธเจ้า ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับมูรธาภิเษก เป็นบรมราชาธิราช เป็นเจ้าเป็นใหญ่ของประชาชนชาวสยาม เหตุตั้งนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท มีท่านเสนาบดีเป็นประธาน และสมณะ พราหมณ์ทั้งปวงพร้อมเพรียงมีน้ำใจอันเดียวกัน ขอขนานพระปรมาภิไธยถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งได้จากฤกษ์ไว้ในพระสุพรรณบัฏนั้น และขอมอบถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์อันสมพระราชอิสริยยศขอให้ทรงเฉลิมพระปรมาภิไธย โดยกำหนดให้ และทรงรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์นี้ ครั้นแล้วขอได้ทรงราชภาระดำรงราชสมบัติโดยธรรมสม่ำเสมอ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและสุขแห่งมหาชนสืบไป”

ทรงรับว่า “ขอพระพรหมณ์” ลำดับนี้พระมหาราชครู จึงถวายพระสุพรรณบัฏ พระสังวาลสามสายและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ และพระแสงอัษฎาวุธ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ตามตำราที่มีห้าอย่าง อะไรบ้างนั้นไม่ตรงกันทุกตำรา อย่างไรก็ตามที่พระมหาราชครูถวายนี้คือ

๑. พระมหาพิชัยมงกุฎ ทรงรับมาสวม ขณะนี้ในสมัยปัจจุบันอนุโลมเป็นคณะสำคัญที่สุดแห่งงานบรมราชาภิเษกพราหมณ์บ่าสังข์บัณฑิตชาวประโคน ๆ แตรสังข์ดุริยดนตรีทหารยิงปืนถวายค่านับ พระสงฆ์อาระฆังและสวดชัยมงคลคาถาทั้งราชอาณาจักร

๒. พระแสงขรรค์ชัยศรี ซึ่งถือว่า เป็นพระแสงของพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์แห่งเขมรโบราณเป็นพระแสงคู่บ้านคู่มืองของเขมรนั้น

๓. พระแสงจามรี เป็นราชกกุธภัณฑ์อันนิยมกันว่าเป็นของสูงคู่พระองค์พระมหากษัตริย์มาแต่อินเดียโบราณ

๔. ธารพกร และ ๕. พระแสงข้างเขี้ยว ปนเปื้อนอยู่ในเบญจราชกกุธภัณฑ์ แต่เข้าใจว่าไม่ได้อยู่ในตำรับเดิม คงจะแทรกภายหลัง

๖. ฉลองพระบาทเชิงงอน เป็นราชกกุธภัณฑ์สำคัญอันหนึ่งตามแบบอินเดียโบราณ ในทศรชดกซึ่งเป็นต้นฉลับบโบราณอันหนึ่งของนิทานพระรามเล่าว่า เมื่อพระภรตไปวิงวอนพระรามในป่าไม่ให้กลับมาครองราชย์นั้น พระรามไม่ยอมกลับ จึงประทานฉลองพระบาททุกข์ซึ่งพระภรตเชิญมาประดิษฐานไว้แทนพระองค์พระรามบนพระราชบัลลังก์ในกรุงโยธยา

๗. พัด-วาลวิชนี เลข ๑, ๒, ๓, ๖, กับพระเศวตฉัตร รวม ๕ อย่างนี้ เข้าใจว่าเป็นเบญจราชกกุธภัณฑ์ตามคำหรับของลังกา

ยังมีเครื่องราชูปโภค คือ พระแสงฝักทองเกลี้ยง เป็นพระแสงประจำพระองค์ที่มีขนาดเล็กเชิญตามเสด็จฯ ธารพระกรเทวรูป พระสุวรรณศรีบัวแดง พานพระชันหามา พระมณฑป พระเต้าทักษิโณทก เป็นเครื่องทรงใช้ประจำวัน ซึ่งมีขนาดเล็กเชิญตามเสด็จทุกงานพระราชพิธี

ส่วนพระแสงอัษฎาวุธ คือ พระแสงแปดองค์นั้นเป็นอาวุธพระเป็นเจ้า (ตรี, จักร, ธนู) บางเป็นพระแสงอันมีเรื่องทางประวัติศาสตร์ (พระแสงปืนข้ามแม่น้ำสะโตง หมายถึงที่พระนเรศวรทรงยิงข้ามแม่น้ำไปถูกแม่ทัพพม่าตาย) บางอื่น ๆ อีกบ้าง

และพระสิทธิชัยบตี จึงกล่าวคำถวายพระเศวตฉัตร และพราหมณ์อื่นกล่าวคิเวทวิษณุมนต์เป็นภาษาโบราณ และถวายชัยด้วยมธและสยามภาษา ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งว่า “ดูกรพราหมณ์ บัดนี้เราทรงราชาภาระครองแผ่นดินโดยธรรมสม่าเสมอเพื่อประโยชน์ เกื้อกูลและสุขุมหาชน เราแผ่อานาเหมือนท่านทั้งหลายกับโลกสมบัติ เป็นที่พึ่งจักรการป้องกันอันเป็นธรรมสืบไป ท่านทั้งหลายจงวางใจอยู่ตามสบายเทอญ” พระมหाराชครูรับว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระบรมราชโองการพระบันฑูสุรสิงหนาท ประณมธรรมิกราชวาตาดด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ”

นี่เป็นระยะสำคัญที่สอง เพราะพระมหากษัตริย์มีพระบรมราชโองการเป็นครั้งแรกแล้วทรงหลั่งน้ำจากพระเต้าทักษิโณทก ตั้งสัตยาธิฐานที่จะทรงเป็นธรรมิกราช ซึ่งมีการประโคนเชิงแซ่อกครั้งหนึ่ง เมื่อสุดเสียงประโคนจึงทรงไปรยพิกุลเงินทองแก่พราหมณ์ แล้วเปลื้องเครื่องทรงบางอย่าง เช่นพระมหาพิชัยมงกุฎแล้ว เสด็จฯ ขึ้นจากมหาสมาคมสู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ทรงรับพรจากพระสงฆ์ราชาคณะที่เข้างานวันก่อน ๆ มาแล้วทั้งสามวัน เป็นเสร็จงานส่วนใหญ่ในตอนเช้า

ครั้นตอนกลางวัน ทรงพระมหาพิชัยมงกุฎเสด็จฯ ออกท้องพระโรงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยทรงรับพรจากมหาสมาคมแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาอำมาตย์ ราชบริพาร มีพระดำรัสขบใจและทรงอนุญาตให้ผู้ทำราชการคงดำรงตำแหน่ง สืบไปด้วย พิธีของเดิมมิใช่แต่การถวายพระพรเท่านั้นแต่ท่านมุขอำมาตย์หัวหน้ารัฐบาลทั้งหก คือ สมุหพระกลาโหม สมุหนายก และเสนาบดี เวียงวังคลังนา ซึ่งเรียกว่าจุดจุดศมภ์ต่างถวายราชสมบัติอันอยู่ในหน้าที่ของตน เป็นต้นว่า (รัชกาลที่ ๒) สมุหพระกลาโหมถวายรถหลวง เรือหลวง ศัสตราวุธ และหัวเมืองขึ้นกลาโหม สมุหนายกถวายพระยาช้างต้นม้านัน พลเรือน และหัวเมืองขึ้นมหาดไทย เสนาบดีคลังถวายราชพัทยากร และราชสมบัติทั้งสิบสองท้องพระคลัง ฯลฯ เมื่อถวายทั่วแล้วจึงพระราชทานอนุญาตให้บรรดาศาธารการดำรงตำแหน่งรักษาราชอาณาจักรและราชสมบัติในหน้าที่ของตน ๆ สืบไป ต่อจากนี้เสด็จฯ ขึ้นพระที่นั่งไพศาลทักษิณฝ่ายในฝ่ายถวายพระพร เช่นฝ่ายหน้า ในสมัยโบราณเป็นหน้าที่ที่ท้าววรจันทร์ ถวายสิบสองพระก้านัลแต่ธรรมเนียมนี้ได้เลิกไปตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ ในรัชกาลที่ ๗ ได้เติมการทรงสถาปนาพระชายาขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมราชินีในระยนี้

เวลาเย็น เสด็จฯ ไปทรงแสดงพระองค์เป็นอัครศาสนูปถัมภกต่อหน้าคณะสงฆ์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยพระบวรราชอิสริยยศ แล้วเสด็จฯ ขึ้นทรงถวายสักการะพระบรมราชบูรพการีทุกพระองค์

อนึ่ง คำวันนี้เสด็จฯ ขึ้นเถลิงพระราชมณเฑียร ในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เป็นพิธีอย่างคนไทยขึ้นบ้าน คือ ประทับบนพระแท่นบรรทม ทรงรับกุญแจทองจันทมาทอง ธาตุพระกร พันธุ์ผัก หินบด และแมว ฯลฯ เจ้านายผู้ใหญ่ฝ่ายในถวายพระพร แล้วเอนพระองค์ลงบนพระแท่นบรรทมพอเป็นมงคลฤกษ์

งานบรมราชาภิเษกแท้ ๆ นับว่ายุติลงเพียงนี้แต่ยังมีงานมงคลและสังคมาต่อจากนี้ในวันต่อ ๆ มา เช่น การที่เจ้านายข้าราชการถวายดอกไม้ธูปเทียนสักการะพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ การที่ทรงอาราธนาและมหาเถรสมาคมว่าด้วยมงคลธรรมและหน้าที่พระราชอาญาได้ทรงรับอภิเษกการที่คณะต่าง ๆ เข้าเฝ้าถวายพระพรชัย เป็นต้น ส่วนท้ายของบรมราชาภิเษกที่ยังจะกล่าวถึงต่อไปก็คือ การเสียบเมือง อันเป็นธรรมเนียมมีมาแต่อินเดียโบราณดังปรากฏในพระบาลีต่าง ๆ เช่นชาดก เป็นต้น ทางพราหมณ์ก็นิยมธรรมเนียมนี้ดุจกัน ดังปรากฏในคัมภีร์อัคนีปราถน เป็น ต้น แต่เดิมที่พระมหากษัตริย์เสด็จประทับที่มณฑลนคร เพื่อแสดงพระองค์แก่ทวยราษฎร์ ครั้นต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ทรงแปรภูมิลานี้เป็นการเสด็จฯ ไปสักการะพระศาสนาในพระอารามที่สำคัญ เป็นงานสองวัน บทหนึ่งวัน เรือวันหนึ่ง แล้วเป็นเสร็จการ

เมื่อนายกสยามสมาคมตรัสชวนให้ข้าพเจ้าแสดงปาฐกถาเรื่องบรมราชาภิเษกนี้ ในขั้นต้นข้าพเจ้าไม่สู้เต็มใจรับชวน เพราะคิดว่าคงไม่มีใครเอาใจใส่เท่าใดนัก จะมานั่งพูดทำไม ครั้นท่านชวนอีกข้าพเจ้าไปคิดดูอีกที กลับเห็นดีขึ้นมาจึงรับจะพูด เหตุที่ข้าพเจ้าจะเห็นดีนั้น ข้าพเจ้าจะบรรยายเองก็สู้ถ้อยคำของ ดร.มาลินอฟสกี ที่เขียนไว้ในหนังสือ Science, Religion and Reality ไม่ได้ จึงคัดคำของท่านด็อกเตอร์มาลงอธิบายเหตุของข้าพเจ้าดังต่อไปนี้

“สังคมใดนับถือธรรมเนียมของตนอันสืบต่อมาแต่หลัง ย่อมทำให้ฐานะของสังคมนั้นแข็งแรงและแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น การยึดมั่นและปฏิบัติประการใด ๆ ก็ดี หากเป็นไปในทางที่จะยกย่องธรรมเนียมแห่งสังคมของตนแล้ว ย่อมเป็นกำลังสำคัญที่จะยึดอายุให้แก่อารยธรรมแห่งสังคมนั้นธรรมเนียมตั้งว่านี้ท่านผู้ใหญ่ลงทุนไว้หนักหนาที่จะสร้างขึ้นไว้ ฉะนั้นหากการดำรงธรรมเนียมเหล่านี้จะเป็นเหตุให้หมดเปลืองไปสักเพียงไร ก็ต้องยอมสละให้จงได้”